

НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРАЗІЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті аналізуються стратегічні перспективи військової, економічної та соціально-культурної співпраці України на східному векторі зовнішньої політики. Акцентовується увага на нових можливостях, що відкрилися перед Україною після зміни зовнішньополітичних пріоритетів у відносинах з євразійськими країнами.

Ключові слова: євразійська інтеграція, Шанхайська організація співробітництва, Євразійське економічне співтовариство, Європейський Союз.

Сьогодні доводиться констатувати, що за майже 20 років, які минули з проголошення незалежності, Україна не впоралася зі стратегічним завданням європейської, регіональної та субрегіональної інтеграції: успіхи на цих напрямках носили в основному інституційно-процедурний характер (членство в Раді Європи, Центральноевропейській ініціативі, Організації Чорноморського економічного співробітництва, участі у рамковій угоді про партнерство та співробітництво з ЄС тощо) і практично не позначилися на конкурентних позиціях національної економіки.

Водночас на пострадянському, євразійському напрямках розвиток інтеграції України з політичних міркувань було або заблоковано (нечленство в СНД, ЄврАзЕС, фактичний вихід з проекту ЄЕП), або переведено в завчасно неперспективний з позицій конкурентоспроможності формат (ГУАМ, де партнерами України виступають економічно слабозвинені країни з невирішеними гострими територіальними конфліктами).

За ці роки попри величезні бюджетні витрати (слід згадати хоча б авантюру з будівництвом нафтопроводу Одеса–Бродивартістю понад 100 млн. дол. США або участь вищих посадових осіб України в численних міжнародних форумах із енергетичних питань) не вдалося ані на крок просунути в напрямі практичного забезпечення диверсифікації джерел постачання енергоносіїв в Україну – сьогодні, як і в 1991 р., усі ці потоки контролює «Газпром».

В Україні глобальні кризові явища накладаються на системну кризу (структурну, демографічну, соціальну). За урядовими даними, з урахуванням падіння у 2009 р., ВВП України скоротився до 63% рівня 1990 р., що відповідає показнику на кінець 2005 р. Якщо в 1990 р. за показником ВВП на душу населення серед 4-х потенційних учасників проекту ЄЕП (Білорусь, Казахстан, Росія, Україна) наша держава посідала 2-е місце (після Росії), то сьогодні вона перемістилася на останнє місце серед країн четвірки. При цьому добробут жителів (ВВП на душу населення) знизився лише в Україні. В абсолютному вимірі населення нашої країни – найважливіший фактор матеріального і духовного виробництва – скоротилося на 11,6%. [3]

Між тим на східному напрямі, в Централь-ноазійському регіоні (ЦАР), в інституційних рамках ЄврАзЕС та Шанхайської організації співробітництва (ШОС) за цей період, особливо за останні п'ять років, вже відбулися й нині відбуваються події та явища, що здатні істотно вплинути на регіональний та глобальний розклад сил, на економічну та енергетичну безпеку нашої держави, її конкурентні позиції на регіональних та світових ринках.

Зміна політичної влади в Україні й відповідні корективи зовнішньополітичного курсу нашої держави в результаті останніх президентських виборів викликали нову хвилю дискусій щодо можливостей та перспектив узгодження стратегії європейського вибору України з

інтеграційними процесами на євразійському просторі.

Україна вже є визнаним суб'єктом європейських відносин, і сьогодні неможливо говорити про майбутню Європу, архітектуру європейської безпеки, не беручи до уваги роль і місце України. Для нашої держави включення в процес творення конструкції континентальної єдності є життєвою необхідністю. Проте треба усвідомити сьогоднішні реалії: Україна цікавить своїх зарубіжних партнерів в основному як транзитна держава, що зовсім не гарантує нам статусу незамінності. Тому слід не тішитися ілюзіями, а послідовно здійснювати комплекс заходів, які дозволили би нам стати повноправним учасником європейської та пан'євразійської інтеграції [3].

Світ не стоїть на місці. Слід усвідомлювати, що сьогодні, аби розпочати входження до інституцій ЄС принаймні в середньостроковій перспективі, Україні треба економічно «нарастити м'язи», тобто не тільки зберегти, а й значно підсилити динаміку та якість економічного зростання, а це сьогодні, коли за доступ до ресурсів ринків збуту конкурують потужні інтеграційні угруповання, здійснити поодиночі просто неможливо. Отже, вирватись з «хибного кола» ми можемо, лише підпорядкувавши інтеграційний вектор СНД, ЄврАзЕС, ШОС стратегічному вектору європейської інтеграції. На наш погляд, зробити це цілком реально, адже напрям, короткострокові та середньострокові цілі європейської інтеграції для України та Росії принципово співпадають: це доступ до внутрішнього ринку Союзу, створення з ЄС спільного економічного простору, відповідне поглиблення і розширення договірно-правової бази взаємовідносин, використання повною мірою потенціалу спільної політики ЄС в галузі транспорту, енергетики, охорони довкілля, дослідницької діяльності, культури та освіти.

У цьому контексті варто згадати, що в договірних документах про формування ЄЕП було конкретно визначено, що воно здійснюється з урахуванням

норм і правил СОТ. До того ж, закріплення в угоді про формування ЄСП принципів різнорівневої та різношвидкісної інтеграції надавало Україні можливість брати участь лише в тих проектах і угодах, які узгоджуються з її зобов'язаннями за Угодою про партнерство і співробітництво з ЄС, іншими нормативними документами, які визначають і регламентують євроінтеграційний курс нашої держави.

Як вказує авторитетний вітчизняний політолог проф. В.Манжола, нині «відчутне послаблення американської гегемонії приводить до трансформації тристороннього балансування ЄС – Росія – США у своєрідну біполярну структуру нового, здебільше кооперативного типу ЄС – Росія» [5]. Виходячи з факту встановлення довгострокового, справді стратегічного, заснованого на життєво важливих економічних інтересах партнерства та співробітництва між Європейським Союзом та Росією, геостратегічну роль України як транзитної держави, головної ланки, яка єднає біполярний простір Великої Європи, стає очевидним, що лише ефективна координація політики євроінтеграції з Росією зробить можливою активну та перспективну співпрацю України з ЄС.

Якими ж є основні геополітичні, інтеграційні центри євразійського простору. В Центральній Азії через наявність таких факторів, як великі природні (передусім енергетичні) ресурси, трансконтинентальні транспортні коридори, існування глобальних загроз безпеці тощо, Центральна Азія нині постає як ключовий регіон в питаннях загальноєвразійської геополітики, військової, транспортно-комунікаційної та енергетичної безпеки. Цим обумовлена підвищена увага до регіону з боку провідних країн світу, насамперед таких, як Росія, США, Китай тощо. Саме з Центральноазійського регіону (ЦАР) нині забезпечується більша частина надходжень в Україну природного газу за відносно сприятливими ціновими умовами, що обумовлює критично важливе значення цього регіону для забез-

печення енергетичної та загалом економічної безпеки України [4].

Постановка країнами Заходу питань виділення обіцяної економічної допомоги залежно від рівня демократичних перетворень призвела до певного розчарування керівництва країн ЦАР у співпраці з ними. Як наслідок, на даний час спостерігається значна активізація у відносинах з РФ, КНР, Іраном.

Проте найбільш важливою частиною євразійського проекту стало створення в 2000 р. Євразійського економічного співтовариства, або ЄврАзЕС. Значна частина правил взаємодії між його учасниками створювалася з урахуванням досвіду та інструкцій уже прийнятих і перевірених у роботі ЄС.

Колосальний транзитний потенціал ЄврАзЕС обумовлюється унікальним географічним і гео економічним становищем країн Співтовариства – між країнами ЄС і Азіатсько-Тихоокеанського регіону; обсяг торгівлі між ними в 2010 році, за оцінкою експертів, може перевищити \$1 трлн.

Головним досягненням цієї організації є створення в грудні 2009 р. Митного союзу її найбільших учасників – Росії, Білорусі та Казахстану. Ведеться в останні роки й теоретична робота з опрацювання самої концепції Євразійського проекту.

Євразійська ідея охоплює набагато ширший геополітичний, гео економічний простір та культурно-цивілізаційний простір, ніж пострадянський чи ЄврАзЕСівський. Вона має багато граней, і проблема економічної інтеграції – лише одна з них [2].

Як зазначають експерти, новим глобальним центром сили може стати Шанхайська організація співробітництва. Сукупна територія країн, які входять до ШОС – організації, створеної в 2001 р. за участі країн ЦАР (без Туркменістану), Росії та Китаю, становить 30,2 млн. кв.км, або 60% території Євразії. Сукупний демографічний потенціал ШОС – це чверть населення планети, а

економічний потенціал включає найпотужнішу після США китайську економіку. Держави-члени Організації володіють приблизно чвертю світових запасів та обсягів виробництва нафти, на них припадає близько третини запасів природного газу й половина розвіданих у світі запасів урану. В ШОС у статусі постійних членів і спостерігачів представлені як провідні світові виробники вуглеводневої сировини – Росія, Іран, Казахстан і Узбекистан, так і країни, що демонструють найвищі темпи споживання нафти і природного газу в світі – КНР і Індія. [10]

ШОС за рахунок наявності замкнутого циклу виробників і споживачів має величезний резерв економічного розвитку. Вступ до неї країн-спостерігачів – Ірану, Пакистану, Індії, Монголії, а в подальшому й інших країн, що виявляють до Організації інтерес (зокрема, Туркменістану), здатні в рази збільшити цей потенціал економічної самодостатності ШОС. Особливо цьому може сприяти економічний потенціал Ірану з його запасами вуглеводнів і комунікаційними ресурсами. Вступ саме Ірану може схилити чашу терезів у питаннях забезпечення енергетичної безпеки в бік ШОС, оскільки зосередить у рамках однієї регіональної організації левову частку енергетичних ресурсів євразійського континенту. А це здатне багаторазово підвищити політичну вагу Організації.

Упродовж останніх п'яти років державне керівництво, політичні та бізнесові еліти провідних країн ШОС (Росії, Китаю, Казахстану, Узбекистану) вживали цілеспрямованих зусиль в напрямі координації та гармонізації енергетичної політики, формування «спільної енергетичної дипломатії» з метою отримання довгострокових конкурентних переваг на світовому енергетичному ринку. Першим кроком на цьому шляху визнано створення «Енергетичного клубу ШОС» шляхом мобілізації національних інформаційних та експертних ресурсів країн-членів. Йдеться про початок (приблизно з

початку 2007 р.) розробки у рамках ШОС концептуальних засад механізму гармонізації національних енергетичних стратегій і формування єдиного енергетичного ринку в рамках ШОС з можливим узгодженням на багатосторонній основі цінкових та інших ключових параметрів його функціонування, а також стратегічних перспектив його подальшого розвитку (включаючи спільне або скоординоване планування маршрутів постачання енергоносіїв) [2].

Зважаючи на відсутність будь-якого статусу України у ШОС, вищезазначене може становити безпосередню загрозу енергетичній безпеці нашої держави, оскільки учасницями об'єднання є країни, які на сьогодні практично повністю контролюють постачання енергоносіїв в Україну. Актуальність питання підтверджується, зокрема, посиленням упродовж останніх років координації дій країн-членів ШОС (між собою і з Туркменістаном) в енергетичній сфері, початком реалізації проекту Прикаспійського газопроводу на основі міждержавної угоди між Туркменістаном, РФ і Казахстаном, завершенням будівництва газопроводу Туркменістан – Китай через територію Узбекистану і Казахстану і, нарешті, спільним рішенням національних нафтогазових компаній РФ, Туркменістану, Узбекистану і Казахстану про перехід з 2009 р. на європейські ціни поставок газу центральноазійського походження [3].

Однак успіх інтеграції в регіоні та, зокрема, в рамках ШОС найближчим часом є малоімовірним, оскільки цей регіон не повністю відповідає принципам ринкової економіки. В країнах неоднаково розвинені демократичні інститути, а також державні утворення. Існують значні розбіжності та відмінності в політичних системах, рівнях їх соціально-економічного розвитку, велика кількість перешкод для взаємної торгівлі, які гальмуватимуть зусилля, спрямовані на посилення інтеграційних процесів. Отже, на нинішньому етапі національним інтересам України відповідав би саме статус спостерігача або «партнера по

діалогу», а не активного учасника процесів у рамках ШОС, які пов'язані із потребами розв'язання гострих регіональних проблем й протиріч і поки що лише в потенціалі можуть набути характеру інтеграційних.

Процес перетворення ШОС на структуру, здатну не лише реагувати на зовнішні імпульси, а й формувати геополітичний та гео економічний простір, виходячи з агрегованих інтересів та цілей країн-членів, поки що тільки заявлений. Але вже сьогодні Китай серйозно працює над тим, щоб створити політико-правові умови для запровадження вільного руху товарів, капіталів та трудових ресурсів у рамках ШОС. При цьому до розбудови спільного економічного простору ШОС передбачається залучення потужного потенціалу особливих економічних зон Гонконгу та Макао.

Фактично ШОС з урахуванням своїх енергетичних, комунікаційних та інвестиційних можливостей вже сьогодні виступає реальним фактором прискорення економічного зростання. Водночас світова фінансово-економічна криза та загострення викликів глобальній безпеці дають певні підстави прогнозувати, що в критичній ситуації питання «самоідентифікації» ШОС може бути вирішено максимально швидко. Адже ШОС володіє потужним економічним потенціалом і за наявності політичної волі та здорового економічного розрахунку здатна достатньо динамічно пройти всі рівні економічної інтеграції від створення зони вільної торгівлі до формування єдиного економічного простору [6].

На сьогодні ж найважливішою функцією організації вбачається консолідація країн Центральної Євразії, так званого «поясу вичікування», навколо тих цінностей та ідей, котрі повинні, на їх думку, лежати в основі нового світового порядку. І саме підключення України може сприяти прискоренню цих процесів.

Розвиток геополітичної ситуації, зокрема, активізація інтеграційної політики та процесів різнобічного регіонального співробітництва в рамках ЄврАзЕС та ШОС, безпосередньо впливає на життєво важливі інтереси України. На тлі стратегічного зміцнення відносин країн ЦАР з РФ та

КНР, багатомільярдних російських і китайських інвестицій в розвиток їх економік, в тому числі в нафтогазову промисловість, впродовж останнього п'ятиріччя помітно відчувалося послаблення зацікавленості до зовнішньополітичних ініціатив Києва. Подальша пасивна позиція України щодо діяльності ЄврАзЕС та ШОС загрожує поглибленням тенденції витіснення українських підприємств зі стратегічних ринків Центральної Азії [7].

Збалансованість і далекоглядність у реалізації стратегічних національних інтересів України в ЦАР має передбачати, зокрема, такі концептуальні моменти:

– розбудова транзитних транспортних коридорів під егідою ЄС не має перешкоджати функціонуванню та подальшому розвитку довгострокової стратегічної схеми постачання до України та транзиту її територією центральноазіатських енергоресурсів, передусім природного газу, магістральними маршрутами через Казахстан і Росію;

– підтримка будь-якого альтернативного від нинішнього маршруту постачання центральноазіатських енергоресурсів до України означатиме: 1) їх поставку до нашої держави за світовими цінами, тобто суттєве зростання їхньої вартості порівняно з нинішньою; 2) значні ризики того, що навіть за світовими цінами центральноазіатські енергоресурси надходитимуть переважно не до України, а перекуповуватимуться іншими країнами Європейського та Середземноморського регіонів, спроможними запропонувати кращі конкурентні умови закупівлі та транзиту; 3) ймовірне погіршення політичного та ділового клімату відносин України з РФ та її стратегічними партнерами в ЦАР, що може суттєво погіршити умови постачання в північному напрямку до України центральноазіатського газу;

– обов'язкове врахування інтеграційних тенденцій у рамках ШОС та ЄврАзЕС, передусім щодо формування «енергетичного клубу ШОС».

Зважаючи на вищевикладене, пріоритетними завданнями України на найближчу перспективу вбачаються:

– проведення на високому рівні переговорів (у

двосторонньому та багатосторонньому форматах) з Росією, Туркменістаном, Узбекистаном і Казахстаном щодо участі України в реконструкції магістрального газопроводу «Середня Азія – Центр», можливої участі України в масштабних інвестиційних проектах, які здійснюються у цих країнах під егідою ВАТ «Газпром» щодо розробки нафтогазових родовищ, модернізації та реконструкції магістральних трубопроводів;

- розвиток взаємовигідної промислової кооперації з країнами Центральної Азії в базових галузях економіки, зокрема, в нафтогазовій, електроенергетиці, кольоровій металургії, машинобудуванні, транспортній сфері;

- забезпечення державної підтримки потужним українським експортерам у постачанні товарів та послуг до країн Центральної Азії на умовах кредиту;

- розробка програми участі українських інвесторів у приватизації стратегічних господарських об'єктів в країнах Центральної Азії;

- продовження роботи щодо реалізації основної багатосторонньої угоди про розвиток міжнародного транспортного коридору Європа–Кавказ–Азія;

- розгляд питання щодо доцільності подання Україною заявки на отримання статусу спостерігача в ШОС, який дозволив би залучити українських урядовців та експертів до розробки та спільного обговорення стратегічних документів організації, передусім в галузі енергетичної політики.

У цьому питанні варто скоординувати дипломатичні зусилля з білоруською стороною, яка вже офіційно заявляла про свій інтерес брати участь у діяльності ШОС у статусі спостерігача, а в 2009 р. набула статусу «партнера ШОС по діалогу» [3].

Доцільно також використовувати й такий важіль впливу, як участь України в робочих групах із розгляду заявок країн Центральної Азії на членство в СОТ, зокрема, для просування спільних інфраструктурних проектів, допуску українських компаній до розвідки та експлуатації нафтогазових родовищ, забезпечення

можливостей прямих поставок природного газу з цих країн в Україну відповідно до принципів СОТ та Європейської енергетичної хартії.

Усе вищезазначене обумовлює надзвичайно серйозні виклики для української дипломатії, особливо для її економічної складової. Україна має знайти своє достойне місце в складних, багатофакторних процесах у центральноазіатському регіоні та забезпечити там свої стратегічні, передусім енергетичні інтереси, що вимагає ретельного моніторингу як внутрішньої ситуації в кожній країні, так і процесів регіонального співробітництва, що активізуються останнім часом як у безпековому, так й в економічному вимірі.

У цілому можна зробити висновок про серйозні зміни геополітичної ситуації в регіоні Центральної Азії за рахунок посилення позицій Китаю та Росії (а серед регіональних інституцій, передусім, Шанхайської Організації Співробітництва) і одночасного зменшення впливу західних держав і структур, насамперед США, НАТО, ОБСЄ та ЄС. Вищезазначене, а також надання статусу спостерігача в ШОС Індії, Ірану та Пакистану дає підстави очікувати на поступове формування через «нове стратегічне партнерство» в рамках ШОС комплементарного євроатлантичного геополітичного та інтеграційного простору на теренах Євразії. У зв'язку з цим перспективним вбачається координація дипломатичних зусиль України та Білорусі щодо набуття статусу спостерігача в ШОС, зокрема, опрацювання відповідної консолідованої позиції наших держав під час переговорів із основними гравцями ШОС – Росією, Китаєм, Казахстаном та Узбекистаном.

Таким чином, від участі в ШОС і ЄврАзЕС, навіть у ролі спостерігача, Україна здатна отримати солідні економічні та політичні дивіденди.

Взята ЄС «стратегічна пауза» в подальшому розширенні на схід на тлі загострення кризових явищ та внутрішніх проблем об'єднання надає країнам-учасникам ЄврАзЕС і ШОС додатковий час для того, щоб «скоротити відставання» у темпах і рівні економічної інтеграції.

Формування нової парадигми зовнішньої політики України, що передбачає конструктивну інтегруючу роль нашої держави для Великої Європи, поєднання євроінтеграційного вектора зі стратегічним партнерством на пострадянсько-євразійському просторі, активне використання форматів Ради Європи, СНД, ЄврАзЕС та ШОС мають стати сьогодні пріоритетами вітчизняної дипломатії та знайти своє законодавче втілення в законі України про засади зовнішньої політики, розробка та прийняття якого вбачається одним із найнагальніших завдань нової української влади.

Список використаних джерел

1. Декларация глав государств-членов ШОС. Санкт-Петербург, 7 июня 2002 г. // Проблемы Дальнего Востока. - 2002. - №4. - С. 7-11.
2. Зовнішня політика України: здобутки, проблеми, перспективи
http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD113_ukr_1.df
3. Мармазов В., Шляев І. Україна на перехресті європейської та євразійської інтеграції: SOS чи шанс?
<http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=476>
4. Відмова від НАТО: позаблоковість чи геополітична стагнація <http://novynar.com.ua/analytics/government/120901>
5. Куди вступати Україні?
http://sd.net.ua/2010/01/27/print:page,1,kudi_vstupati_ukran.html
6. Кулик В. Шанхайская Организация Сотрудничества: перспектива региональной интеграции и кооперации
<http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=664>
7. Україна і ШОС: членство, співпраця чи геополітична несумісність? <http://www.personal-plus.net/282/3540.html>

8. Чи є економіка у ШОС <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/07/22/242485/>

9. Хартия ШОС. Санкт-Петербург, 7 июня 2002 г. // Проблемы Дальнего Востока. - 2002. - №4. - С. 12-20.

10. http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/shanhaskaya_organizatsiya_sotrudnichestva_SHOS.html

A. Vaynrauh. New perspectives of Eurasian cooperation for Ukraine.

The article analyzes the strategic prospects of military, economic and socio-cultural cooperation of Ukraine on the Eastern vector of foreign policy. The stress is given on the new opportunities opened to Ukraine after the change of foreign policy priorities of Eurasian countries.

Key words: Eurasian integration, the Shanghai Cooperation Organization, Eurasian Economic Community, European Union.

A. Вайнраух. Новые перспективы евразийского сотрудничества для Украины.

В статье анализируются стратегические перспективы военного, экономического и социально-культурного сотрудничества Украина на восточном векторе внешней политики. Акцентируется внимание на новых возможностях, открывшихся перед Украиной после изменения внешнеполитических приоритетов в отношениях с евразийскими странами.

Ключевые слова: евразийская интеграция, Шанхайская организация сотрудничества, Евразийское экономическое сообщество, Европейский Союз.